Norark
Norsk arkeologi
ForsidenKart over utgravingerInnsiktOm NorarkKontakt
Søk …
Søk

Metallsøking på Sem, Øvre Eiker

01.07.16
Av Anne Lene Melheim, Hanne Lovise Aannestad, Jes Martens, Julian Robert Post Martinsen

Metallsøking på regnvåt leirjord på Sem. Foto: Bjørn Johnsen, Buskerud fylkeskommune 2016

Metallsøking på regnvåt leirjord på Sem, Øvre Eiker, Buskerud. Foto: Bjørn Johnsen, Buskerud fylkeskommune 2016[/caption]Hva gjør 1000 år gamle arabiske mynt og fragmenter av et irsk relikvieskrin på en åker i Øvre Eiker, Buskerud? Og hva får en gruppe voksne menn fra halve Norge til frivillig å trave rundt på en leiråker i kulde, regn og blest i to lange dager? Helgen rundt første mai møttes arkeologer fra Buskerud fylkeskommune, Kulturhistorisk museum i Oslo og Norsk institutt for kulturminneforskning, og 10 frivillige metallsøkerfolk fra Rygene detektorklubb på Sem gård i Øvre Eiker til et organisert søk, for å fravriste jorden sine hemmeligheter. Hvorfor ligger det her dypt inne i Buskerud spor etter norske vikingers deltakelse i plyndringen av de britiske øyene? Hva er det for en plass som ligger under pløyejorden? Har det bodd en stormann her, som sendte ut mannskap og skip på røvertokter, eller er det en handels- og tingplass, hvor folk møttes og byttet nytt og kram?

De første funnene

De første tegn på at jordet på Sem skjuler noe spesielt kom frem da tre lokale detektorentusiaster Daniel Iliev Ødegård, Steffen Hansen og Thomas Graver Sunmann for to år siden fikk utslag på metall, på åkeren som de hadde søkt på flere ganger tidligere. De kontaktet arkeologene ved Buskerud fylkeskommune, og i fellesskap søkte man videre og gjorde flere funn før det ble klart at man her sto overfor noe helt spesielt. Ikke bare kom det frem gjenstander som er vanlige fra norsk oldtid og middelalder, men blant gjenstandene var det også to islamske mynter, såkalte kufiske dirhemer, fra omkring år 800, og fragment av et relikvieskrin fremstilt i Irland i siste del av 700-tallet. Funnene er typiske for den kosmopolitiske

vikingtid, hvor islamsk mynt ble benyttet som betalingsmiddel over store deler av Europa og hvor vikingene dro ut og herjet og handlet på fremmede strender, ikke minst De britiske øyer.

Funn fra første søk på Semjordet. Beslag til irsk relikvieskrin, kufisk mynt, vektlodd og avklippet sølvarmring. Foto: Bjørn Johnsen, Buskerud fylkeskommune 2016.

Arabisk mynt i skandinavisk vikingtid

Vikingtidens begynnelse blir ofte tidsbestemt ut fra overfallet på klosteret på øya Lindisfarne på østkysten av England i år 793, siden dette er det første angrepet som er nevnt i skriftlige kilder. I de neste 300 år reiste vikinger fra Skandinavia ut på plyndrings- og handelsferder. De kom så langt som Nord-Amerika, Bysants (Istanbul) og Mallorca. Vikingene var både røvere, handelsfolk, landnåmsfolk og erobrere. Skandinavere har etterlatt seg varige spor over store deler av verden i form av bosetning, stedsnavn og kulturminner. De norske vikingene hadde en forkjærlighet for Skottland, Irland og de nordatlantiske øyer. Det er derfor heller ikke en tilfeldighet at det i Norge er funnet flere irske relikvieskrin og fragmenter av slike. De islamske myntene var av sølv. For vikingene var det ikke den normerte verdien av mynten, men myntens verdi i sølv som var viktig. Sølvet var et viktig betalingsmiddel i den skandinaviske økonomien i vikingtid, og særlig i den internasjonale fjernhandelen, hvor naturalia som jordbruksprodukter var svært upraktisk som betalingsmiddel. Mye av grunnlaget for fremveksten av sølv som normert betalingsmiddel i Skandinavia ligger i den omfattende importen av kufiske dirhemer i vikingtid. Funn av kufiske dirhemer viser at folk på Sem hadde kontakt med fjernhandelsnettverket i Østersjøen, og videre via Silkeveien gjennom Sentral-Asia til Det fjerne Østen. Derfor blir arabisk mynt ofte funnet som avklipte stykker; man betalte i sølvvekt og klippet til så pengene passet. Til det mål var det viktig med vekt – og vekten er vikingens uadskillelige følgesvenn. På Sem ble det funnet flere vektlodd, som sammen med de arabiske sølvmyntene og andre avklipte sølvgjenstander vitner om vikingtidens handelsvirksomhet.

Avklippet fragment av kufisk sølvmynt fra årets søk. Foto: Bjørn Johnsen, Buskerud fylkeskommune 2016.

Hokksund ville vært havneby i vikingtid

Disse fantastiske funnene var de første i nyere tid på gården Sem. Men bare 2,5 km lengre nord, på gården Hoen rett utenfor Hokksund, ble det i 1835 funnet det som skulle vise seg å være Nordens største gullskatt fra vikingtid. Hoen-skatten omfatter skandinaviske og importerte smykker, frankisk, islamsk og tysk mynt samt perler av glass og halvedelstener, også importert fra Det fjerne østen. Bare gullsakene veier til sammen omkring 2,5 kg. Skatten antas å være nedlagt omkring år 875, altså i det samme århundre som myntene og relikvieskrinet på Sem. Om dette er en tilfeldighet vil kun fremtidig forskning kunne avgjøre, men det tegner seg her et bilde av et maktsentrum i Øvre Eiker i tidlig vikingtid med forbindelser til et internasjonalt nettverk av handel og vareutveksling.

Landskapet er i evig forandring. For tusen år siden sto havet høyere, og Drammensfjorden trengte derfor lengre opp i elvedalen, nesten helt frem til Hokksund. I eldre jernalder har fjorden gått enda dypere inn i landet. Navnet Sem skal da også opprinnelig ha vært Sjøheim. Før damplokomotiv og automobil var sjøfarten den sikreste og hurtigste måten å ta seg frem på, særlig med større og tyngre last. Derfor ligger de fleste eldre byer ved havet eller ved en seilbar fjord. I vikingtiden gjorde Hokksund også det. Det ga stedet en naturlig posisjon som samlings- og utskipingssted for det indre opplandet, som ikke selv hadde direkte adgang til havet. Det er kanskje det vi ser uttrykt i funnene fra Hoen og Sem.

Georadarkartering – en inngrepsfri ”utgravningsmetode”

For å vite mer om Sem uten å gripe til arkeologisk utgravning utførte Norsk Institutt for Kulturminneforskning en georadarundersøkelse på Sem. Dette skjedde på oppdrag fra Buskerud fylkeskommune og Øvre Eiker kommune høsten 2015. Georadar er en geofysisk metode som bruker radarpulser til å avbilde forskjeller i undergrunnen uten fysisk å gripe inn i den. Metoden benytter seg av elektromagnetisk stråling i mikrobølge-båndet av radiospekteret, og detekterer reflekterte signaler fra undergrunnen eksempelvis i form av arkeologiske strukturer og lag. Området som ble undersøkt tok utgangspunkt i de innleverte metallsøkerfunnene. Kartleggingen ga overraskende resultater. Dels ble det oppdaget et hittil ukjent og i dag helt usynlig gravfelt, dels ble det påvist to eller tre bosetningsområder på åkrene rundt Sem. I sør har det ligget flere bygninger og rundt disse er det mange nedgravde strukturer som muligens kan være såkalte grophus, det vil si (arbeids-)hytter halvt nedgravd i bakken. Det var her metallsøkerfunnene lå tettest, og det var særlig mange funn av avfall fra produksjon av metallsaker i

kobberlegering og bly. Dette kan tyde på at det har ligget en forhistorisk bebyggelse med verkstedområde her. Slike funnsteder har kun få paralleller i norsk forhistorie.

Med georadar kan man påvise endringer i jordsmonnet som eksempelvis nedgravninger, kulturlag og lignende. Tolkningen av slike bilder er imidlertid ikke entydig. Hvis et hull blir hastig gjenoppfylt med samme masse som ble tatt ut vil det ikke kunne ses med denne metode. Dette kan skje eksempelvis ved begravelser, hvor jorden fra graven kastes tilbake etter jordfestelsen. Det kan være forklaringen på hvorfor det bare er fotgrøftene og ikke selve gravleggelsene som ses på det påviste gravfeltet. Uten en arkeologisk utgravning er det derfor ikke mulig å fastslå en klar og tydelig relasjon mellom metallsøkerfunnene og georadardatene. De påviste strukturene mangler en sikker stadfesting av funksjon og datering. Spørsmålet var dermed om et ytterligere målrettet og systematisk metallsøk over de påviste strukturene kunne styrke vår forståelse av Sems kronologi og funksjon.

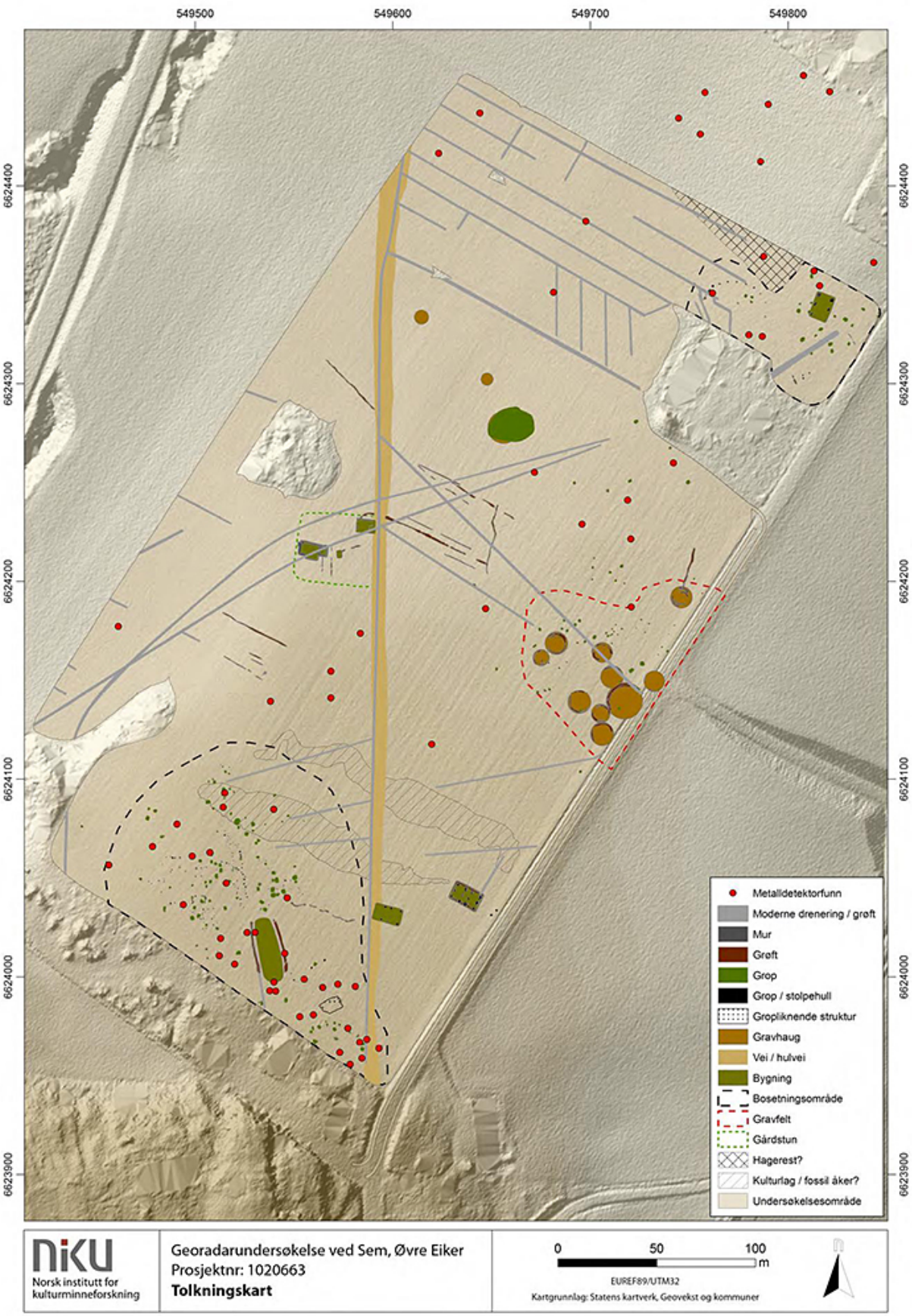

Tolkningskart fra georadarundersøkelse på Sem.

Organisert metallsøk på Sem

Georadarundersøkelsen hadde altså påvist ikke bare et hittil ukjent og ikke lenger synlig hauggravfelt, men også to-tre bosetningsområder, som etter bygningstypene synes å måtte stamme fra flere forhistoriske og historiske perioder. Når metallsøkerfunnene ble lagt inn på kartet var det påfallende at de konsentrerte seg til det sørlige boplassområdet. Siden konsentrasjonen sammenfalt med området hvor det var blitt søkt mest intenst, kunne man spørre seg om den reflekterte de faktiske forhold på stedet eller søkeaktiviteten. For å få dette kildekritiske spørsmålet belyst, ble det derfor bestemt å gjøre et nytt søk, denne gang som et samarbeid mellom Buskerud fylkeskommune, Kulturhistorisk museum og metallsøkerforeningen Rygene, inkludert de som hadde søkt på jordet i 2014.

Det ble også besluttet å gjennomføre planleggingen av søket i samarbeid med foreningen slik at søkernes erfaringer var med på å innvirke på strategien. Resultatet av denne idémyldringen ble at de tre funnområder ble inndelt i ruter på 20×20 meter, og at hver rute ble avsøkt i en time, slik at alle områder var blitt undersøkt med samme intensitet. På denne måten kunne funntettheten i de forskjellige områdene sammenlignes. Samtidig ble det bestemt at søket skulle gjennomføres av ti utvalgte, erfarne søkere utpekt av detektorforeningen selv. Det siste viste seg å være et viktig valg, da den første dagen på søket var en dag preget av kulde, regn og blest. I tillegg var åkerjorden leirholdig, så det ble etter hvert tungt å bevege seg, men det var ingen klager blant detektoristene.

De nye funn bekrefter det bilde som søkene fra 2014 viste. Funntettheten var størst i det sørlige området, på den antatte boplassen. Det ble også funnet en del gjenstander på de to øvrige lokalitetene, men her dreide det seg i større grad om gjenstander fra historisk tid eller udaterbare gjenstander, som produksjonsavfall av bly. Også på det sørlige område er det funnet mye bly, men i tillegg fremkom det identifiserbare fragmenter av draktspenner (fibler), perler, mynter og fragmenter av betalingsgull. Funn av flere digelfragmenter støtter teorien om at vi her har å gjøre med en verkstedsplass. De daterbare gjenstandene stammer fra folkevandringstid til middelalder (AD 400-1537).
Også i år fremkom det et fragment av et irsk relikvieskrin – trolig det samme som det fremkom fragmenter av i 2014. Funnet viser at beboerne på Sem enten har deltatt i, eller har hatt andel i, et vikingtokt til Irland i 800-årene, men om skrinet har vært helt, da det havnet på Sem, er usikkert.
Stilmessig er det av en type som blant annet er funnet i Osebergskipet, trolig fra et hengselbeslag av typen som er kjent fra et relikvieskrin fra Setnes – med emalje og innlegg av millefioriglass, og geometrisk ornamentikk karakteristisk for den insulære utsmykningen i Irland og Northumbria AD 750-800. Da disse gjenstandene kan ha vært i sirkulasjon en stund, kan skrinets ankomst til Sem ikke avgrenses nærmere enn til 800-tallet, eller kanskje første del av 900-tallet. Beslaget fra Sem har ikke, i motsetning til mange andre beslag av samme type, spor etter å ha blitt omarbeidet til smykke. Dette peker mot at beslaget kan ha vært ansett som skrapmetall i denne sammenhengen. At det ble funnet tre deler av samme beslag, kan muligens bety at skrinet var helt da det kom til Norge (og til Øvre Eiker) og at det ble plukket fra hverandre her, men det er selvsagt umulig å slå fast med sikkerhet.

Rutenettet det ble søkt i på andre dag av årets søk. Foto: Bernt-Egil Tafjord, Buskerud fylkeskommune 2016.

Å bevare forskningspotensialet i metallsøkerfunn

Bare på Kulturhistorisk museum har antallet metallsøkerfunn tidoblet seg i de siste fem årene. At antallet funn øker avspeiler ikke bare at interessen øker, men kan også indikere at våre fortidsminner i dyrket mark er i ferd med å slites ned. Dermed er metallsøkerfunnene i mange tilfelle siste sjanse for å vite noe om hva som har for seg gått på mange forhistoriske lokaliteter. Hvordan kan vi best ta ut forskningspotensialet i metallsøkerfunnene? På Sem har Buskerud fylkeskommune spilt på alle de riktige strengene. De har med utgangspunkt i innleverte funn fra ivrige metallsøkere forfulgt saken og brakt den langt videre, slik at vi i dag vet mye mer om gården Sem i forhistorisk tid og middelalder enn vi gjorde for bare et par år siden.

På Sem viste det seg at samspillet mellom resultatene fra georadarundersøkelsen og metallsøkingen ga full uttelling. Georadarundersøkelsen gir oss en mulig tolkning av hva som kan befinne seg under bakken. Dessverre er det langt fra alle steder i Norge som har gode forutsetninger for en slik type undersøkelse. Et negativt resultat av en georadarundersøkelse betyr dermed ikke nødvendigvis at det ikke kan befinne seg bevarte strukturer under pløyelaget. Georadarundersøkelser sier heller ikke noe om dateringen av aktivitetene på stedet eller stedets funksjoner gjennom tid. Imidlertid gir de daterbare metallfunnene oss et utfyllende bilde av aktivitetene på stedet i metallbrukende perioder som jernalder og middelalder. Samlet gir altså georadarundersøkelser og metallsøk et bedre bilde av hva som har foregått på Sem. Men skal vi komme nærmere hva som egentlig skjedde på Sem, må det også gjøres tradisjonelle arkeologiske utgravninger.

I Norge har det vært søkt med metallsøker lenge, men det er først i de seneste årene at man har begynt å fokusere på det vitenskapelige og forvaltningsmessige potensialet av slike undersøkelser Til sammenligning har man etter årtier med systematiske metallsøk i Danmark og England, nærmest måttet skrive om deler av forhistorien. Kan hende det også blir tilfellet her. Det avhenger av i høy grad av om vi får til et positivt samarbeid mellom myndigheter, forskningsmiljøene og private søkere.

Undersøkelsene på Sem og de spennende resultater skyldes et godt samarbeid mellom grunneier, finnere og deres metallsøkerforening samt flere av kulturminnevernets mange instanser: Buskerud fylkeskommune, Norsk Institutt for Kulturminneforskning, Riksantikvaren og Kulturhistorisk museum.

Metallsøkere har øyene med seg. Det ble ikke bare funnet gjenstander av metall, men også keramikkskår og som her perler av glass og rav. Foto: Bjørn Johnsen, Buskerud fylkeskommune 2016.

Ny policy

Oldsaker som ligger i pløyelaget på åkeren er utsatt for slitasje og nedbryting. I disse dager har Kulturhistorisk museum kommet ut med et policydokument vedrørende metallsøking og dens økende popularitet som hobby. I policydokumentet er ett av hovedpunktene at det anses som et gode at løse kulturminner i pløyelaget sikres gjennom metallsøking. Et annet er at Kulturhistorisk museum ønsker å støtte forskning som kan gi mer kunnskap om metallsøkingens fordeler og ulemper. Museet har i tillegg utarbeidet en mønsterpraksis for detektorister med viktige råd om hvordan man kan utøve sin hobby uten å skade kulturminner. Kulturhistorisk museum har også akkurat utgitt en internasjonal artikkelsamling om temaet *Pløyejord som kontekst* som viser at metallsøking kan frembringe et arkeologisk materiale med stort forskningspotensial, som kan supplere og utdype vår kunnskap om, og forståelse av bosetning, materiell kultur og kronologisk utvikling.